

تحلیل کیفی ویژگی‌های شخصیتی اسطوره‌های شاهنامه فردوسی (از منظر نظریه‌ی زمینه‌ای)

بابک حیدری، مریم حسینی، سوسن سهامی

چکیده

امروزه کسب شخصیت مطلوب، از ارزش بسیار بالایی برخوردار شده است؛ به گونه‌ای که برای بسیاری، دستیابی به الگوهای جدید شخصیتی و تحول شخصیت، هدف اصلی زندگی شده است. اما به راستی چه الگو یا تیپ شخصیتی مناسب جامعه‌ی ما است؟ آیا در فرهنگ کهن ایرانی، الگوها یا تیپ‌های شخصیتی مناسب برای ارائه به نسل امروز وجود دارد یا باید دست به دامان فرهنگ‌های دیگر شد؟ شاهنامه‌ی فردوسی به عنوان شناسنامه‌ی ملی جامعه‌ی ایرانی، قرن‌هاست که از طریق اسطوره‌هایش، انتقال‌دهنده‌ی بخش عمده‌ای از میراث کهن فرهنگی، هویتی، دینی و ملی ایرانیان تا به امروز بوده است. در نوشتار حاضر تلاش شده است تا از منظر روان-شناسی شخصیت، ویژگی‌های شخصیتی خوش‌نامان این اثر بزرگ، مورد مطالعه و واکاوی قرار گیرد. محقق با بهره‌گیری از روش نظریه‌ی زمینه‌ای، تیپ شخصیتی به نام خردگرا را آشکار نموده است.

واژه‌های کلیدی: شاهنامه‌ی فردوسی، داستان زال و رودابه، زال، سیندخت، تیپ شخصیتی، تحلیل کیفی، نظریه‌ی زمینه‌ای، تیپ خردگرا.

۱- مقدمه

میراث‌های فرهنگی، به ویژه نوع ادبی آن، بهترین توصیف‌کننده‌ی رفتار آدمیان است (آلپورت به نقل از هارلوک، ۱۳۸۱، ۱۵۳). یک متن ادبی، از سویی با هم نوا کردن عواطف و احساسات خواننده و پدیدآورنده‌ی اثر، نفس و جان خواننده را درگیر کشاکش حادثه‌ای می‌کند که با آن مواجه شده است و از سوی دیگر با در نظر قرار دادن جنبه‌های مثبت و منفی شخصیت‌های واقعی، خیالی و حتی تمثیلی، فرد را به متن زندگی پیوند می‌دهد (شعار و انوری، ۱۳۸۴، ۵). در این مسیر، فراخود انسان دائماً دچار تغییر و تحول می‌شود (موری به نقل از کریمی، ۱۳۸۰، ۲۲۳) و ویژگی‌های شخصیتی او شکل جدیدی می‌پذیرد و راه‌های جدیدی برای رسیدن به کمال در برابر فرد آشکار می‌شود.

قرن‌های متمادی، کسب شخصیت، بیشتر جنبه‌ی میراثی داشت (راس، ۱۳۷۵، ۲۳). رفتار، عمدتاً توسط آداب و رسوم کهن قومی تنظیم می‌گردید و خانواده، مجری اصلی و گاه تنها عامل انتقال این میراث به فرزندان به شمار می‌آمد. اما روز به روز پیچیدگی‌های فراوان‌تری در دنیای اجتماعی، شخصی و منطقی انسان به وجود آمد. تصاویری متنوع و گاه متضاد از زندگی ایده‌آل در معرض دیدگان او قرار گرفت. عناصر جدیدی از شعور معرفی شد و عناصر دیگر، نامناسب یا از مد افتاده معرفی گردید. امروزه، تحت تاثیر فرآیند جهانی شدن و تمایل به انتخاب روش‌های عام‌گرایانه، چالش‌های عمیق فرهنگی فراوانی میان نسل جدید و نسل قدیمی‌تر به وجود آمده است (حاجیانی، ۱۳۸۹، ۷۳). زمانی که نسل جدید با انتخاب الگویی کاملاً بیگانه و گاه متضاد با الگوی جامعه و نسل پیشین خود، سبک کاملاً متفاوتی را برای زندگی خود برمی‌گزیند، زمینه‌ی جدایی دو نسل و آمادگی از بین رفتن آن چه هویت ملی نامیده می‌شود، فراهم می‌گردد (حاجیانی، ۱۳۸۹، ۲۲ و ۹۲).

حال اگر کسب شخصیت مطلوب و حفظ و غنا بخشیدن به فرهنگ ملی و اصیل، ارزشی بالا و دغدغه‌ای مهم تلقی شود، ارائه الگوهای اصیل ملی در برابر تیپ‌های اسپایدرمنی و بتمنی و سوپرمنی حقه‌شده‌ی فرهنگ غرب، باید مورد توجه ویژه قرار بگیرد و عاقلانه است که برای دستیابی به این مهم، کار را از سرچشمه‌ها آغاز کرد. آبش خورهایی که قرن‌های متمادی محل شکل‌گیری، الگو برداری و به زیستی ایرانیان بوده است.

در میان میراث‌های فرهنگی کهن، گسترده و غنی جامعه‌ی ایرانی، شاهنامه‌ی فردوسی، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. شاهنامه، بزرگترین اثر حماسی ایران زمین و حاوی گرانبهاترین اندیشه‌ی ایرانیان باستان برای فرزندان‌شان است (صدیقی، ۱۳۹۱، ۲۷). شاهنامه، شاخص‌ترین مجموعه‌ی حماسی ادبیات ایران و اوج تلاش فرهنگی ایرانیان برای حفظ و انتقال کهن میراث رفتاری خود به نسل آینده است و چه ارزشی بالاتر از این که شاهنامه برای انسان

کمال مطلوبی می آفریند والا و بشری (یوسفی به نقل از شعار و انوری، ۱۳۸۴، ۳۷). شاهنامه از زمان نگاشته شدنش تا همین امروز، همواره منبع الهام بسیاری از پژوهشگران بوده است و با الهام از آن صدها اثر خارق العاده در زمینه های مردم شناسی، روان شناسی، فرهنگ شناسی و ... نوشته شده است (امرابی، ۱۳۸۲، الف). این نکته که شاهنامه، در طی سالیان طولانی و دوره های مختلف تاریخی، همواره مورد توجه ایرانیان بوده است و بسیاری آن را کتابی تربیتی و حکمت آموز می دانستند تا تاریخی و سرگرم کننده، را می توان نشانگر نوعی قرابت بین ویژگی های فرهنگی و شخصیتی عامه ی مردم با اسطوره های این اثر دانست.

داستان زال و رودابه که در این پژوهش، به عنوان واحد نمونه گیری انتخاب گردیده است، یکی از داستان های زیبای شاهنامه ی فردوسی است که در بالغ بر ۱۶۰۰ بیت، به هنرمندی تمام سروده شده است. در این داستان، خبری از نبردهای مادی خیر و شر نیست، هر چه هست شرح ستیز و برخوردهای نیروهای معنوی است که با وجود تضاد با یکدیگر، در نهایت به یگانگی می-رسند (مختاری، ۱۳۶۹، ۵۵). در این داستان، از زال (ابیات ۴۶۵ و ۶۴۳)، سیندخت (ابیات ۱۴۰۵ و ۱۴۳۸) و منوچهر (بیت ۱۱۱۶) نام برده شده است که همگی از بزرگ خردمندان شاهنامه به شمار می آیند و دیگر شخصیت های داستان، سام (ابیات ۶۵۵ و ۱۵۲۲)، مهراب (بیت ۲۹۱) و حتی رودابه (بیت ۳۷۰) نیز به سبب داشتن خرد، رای و اندیشه و دلی پاک، از خوش نامان شاهنامه محسوب می شوند. این یک دستی تقریبی فضای شخصیتی حاکم بر داستان، امید پیدا نمودن نظم جدیدی را ایجاد می کند.

هدف از پژوهش پیش رو آن است که با تحلیل کیفی ویژگی های شخصیتی دو بزرگ اسطوره ی خردمند شاهنامه ی فردوسی، زال (باباخانی، ۱۳۹۳، ۲۴۱) و سیندخت (باباخانی، ۱۳۹۳، ۲۵۴)، از داستان زال و رودابه و واکاوی ابعاد پدیدار گشته و شناختی که حاصل می گردد، پی برد که: آیا در شاهنامه، الگوی شخصیتی خاصی ارائه شده است؟

به دلیل روش تحلیل محتوای کیفی مورد استفاده در این پژوهش، فرضیه ی تحقیق وجود ندارد.

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

با وجود آن که همه در ایران زمین، به اهمیت بسیار بالای آثار ادبی و فرهنگی در شکل-گیری شخصیت افراد جامعه اذعان دارند؛ اما تعداد بسیار کم پژوهش های کیفی بر روی گنجینه های ادبی سرزمین مان ایران، مایه ی تعجب و تأسف است. به طور مثال حتی یک مورد تحقیق کیفی از منظر نظریه ی زمینه ای برای واکاوی شخصیت های شاهنامه ی فردوسی (از منظر روان شناسی)، صورت نپذیرفته است و به نظر می آید که پژوهش ارائه شده در این مقاله، اولین تحلیل کیفی از این منظر بر روی شاهنامه ی فردوسی است.

۲- مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

۲-۱- شخصیت

برای شخصیت، تعاریف گوناگونی بیان شده است؛ اما تعریف آلپورت هنوز هم مورد تایید اکثر روان شناسان است (راس، ۱۳۷۵، ۱۴): «شخصیت سازمانی پویا در درون فرد، متشکل از نظام های روانی- جسمانی است که سازگاری منحصر به فرد، رفتار و تفکر خاص او را تعیین می کند». پیچیدگی شخصیت تا اندازه ای است که آن را بالاترین و کامل ترین محصول سیر تکاملی هر فرد می دانند (هاکسلی، به نقل از ایزدی، ۱۳۵۴، ۱۰)؛ و حتی عده ای معتقدند، کشف شخصیت از مهمترین رویدادهای قرن حاضر بوده است (هارلوک، ۱۳۸۱، ۳).

شخصیت هر فرد، هنگامی ظهور می کند که او در ارتباط با فرد یا افراد دیگر (حتی اسطوره-ها)، از خود رفتاری را نشان می دهد (سالی ون، به نقل از سیاسی، ۱۳۶۷، ۲۰۴). در این گونه مواقع، انسان از طریق همانندی با الگوها، فرا می گیرد تا در موقعیت های مشابه، هیجان ها و رفتارهای نظیر آن ها را بروز دهد (آیزنک، ۱۹۷۹، به نقل از شولتز، ۱۳۷۸، ۳۱۲).

تمام نظریه های روان شناسی، دارای مفاهیمی در مورد شخصیت هستند. «روان کاوها» بر پایداری شخصیت تاکید دارند و با مفاهیم عمده ی خود: نهاد، خود و فراخود سعی دارند تا جهت-گیری فرد به سوی واقعیات و اخلاقیات را توجیه نمایند (پروین، ۱۳۷۴، ۱۰۷). «راجرزی ها» گرایش انسان به خودشکوفایی را زیربنای شخصیت او می دانند (پروین، ۱۳۷۴، ۲۱۴). «پیروان مکتب شناختی»، انسان را دانشمندی در جستجوی گسترش نظام های استنباطی خود در نظر می-گیرند که می خواهد بهتر و دقیق تر رویدادها را پیش بینی کند (پروین، ۱۳۷۴، ۲۵۳). در «مکتب رویکردهای صفات»، تاکید بر وجود صفاتی درونی است که عامل پایداری و تداوم ویژگی-های افراد در موقعیت های گوناگون است (شولتز، ۱۳۷۸، ۲۹۴). «رفتارگراها» معتقدند که شخصیت را محیط شکل می دهد و با تغییر شرایط، شخصیت تغییر می کند (شولتز، ۱۳۷۸، ۴۶۶). «بندورای ها» انسان ها را نیروهای فعالی می دانند که در انگیزه ها و اعمال خود تا حدود زیادی نفوذ دارند (شولتز، ۱۳۷۸، ۵۰۷). در «رویکرد پردازش اطلاعات»، انسان موجودی انعطاف پذیر معرفی می گردد که به دنبال کسب اطلاعات است تا در هر لحظه، بتواند شخصیت قابل قبول آن لحظه را برگزیند و ...

با وجود تفاوت ها، جملگی روان شناسان توافق دارند که مفهوم شخصیت، آن چنان اهمیتی دارد که باید محور اصلی کلیه ی مباحث روان شناسی قرار گیرد (شولتز، ۱۳۷۸، ۷).

۲-۲- تیپ شخصیتی

در شاخه ی روان شناسی شخصیت، ابتدا روان شناسان برای طبقه بندی شخصیت ها، روش-های ساده ای را مطرح می کردند. مثلا کارل یونگ بر این باور بود که مردم یا برون گرا(پرو و معاشرتی)، هستند یا درون گرا(خجالتی، تودار و خلوت گزین)(سیاسی، ۱۳۶۷، ۸۳). اما پس از سال ها تلاش، روان شناسان به این نتیجه رسیدند که درجه بندی آدم ها بر پایه ی فهرستی از ویژگی-ها در مقایسه با طبقه بندی آن ها به دو یا سه تیپ شخصیتی، اطلاعات بیشتر و جامع تری را درباره فرد، در اختیار محقق می گذارد(کتل، به نقل از شولتز، ۱۳۷۸، ۲۹۴).

۲-۳- مطالعات پیشین

برای تهیه ی پیشینه ی تحقیقات، از مطالعات کتابخانه ای شامل مقالات فارسی، کتاب ها، مجلات و همچنین اینترنت استفاده شد. برای اطمینان از این که آیا رساله ای درباره ی عنوان مقاله وجود دارد یا خیر، به مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران(ایران داک) و آرشیو دیگر سایت های دانشگاهی مراجعه گردید؛ اما هیچ مورد مشابهی یافت نشد. نویسنده در جستجوی خود متوجه گردید که تنها تحلیل محتوایی که روی متن شاهنامه صورت پذیرفته است، «تحلیل محتوای هویت ایرانی در داستان سیاوش شاهنامه ی فردوسی» است(بستان، ۱۳۹۰). در این پژوهش که تحلیل محتوایی کمی است و نه کیفی، پژوهشگر در بستری جامعه شناسانه به بررسی مفهوم هویت و آشکارسازی عناصر تشکیل دهنده ی آن از منظر فردوسی پرداخته است(بستان، ۱۳۹۰، فصلنامه مطالعات ملی ۴۹، سال سیزدهم، شماره ۱، صص ۱۰۹-۸۷).

به نظر می آید که مقاله ی «تحلیل کیفی ویژگی های شخصیتی اسطوره های شاهنامه ی فردوسی»، از نظر عنوان و رویکرد، کاملا جدید است.

۳- روش پژوهش

برای واکاوی شخصیت ها، از فن نظریه ی زمینه ای که از فنون متعدد تحلیل محتوای کیفی است(پاتون، ۲۰۰۲، نقل از محمدپور، ۱۳۹۰، ۹۵)، استفاده شده است. به طور خلاصه «تحلیل محتوا، تکنیکی پژوهشی برای استنباط تکرار پذیر و معتبر از داده ها در مورد متن آن ها است»(کرپیندورف، ۱۹۸۰، ۲۵).

«تحلیل محتوای کیفی، عمدتا به هر نوع تحقیقی اطلاق می شود که یافته های آن از طریق فرآیندهای آماری و به قصد کمی سازی به دست نیامده باشد»(کوربین، ۲۰۰۸؛ نقل از محمدپور، ۱۳۹۰، ۹۳).

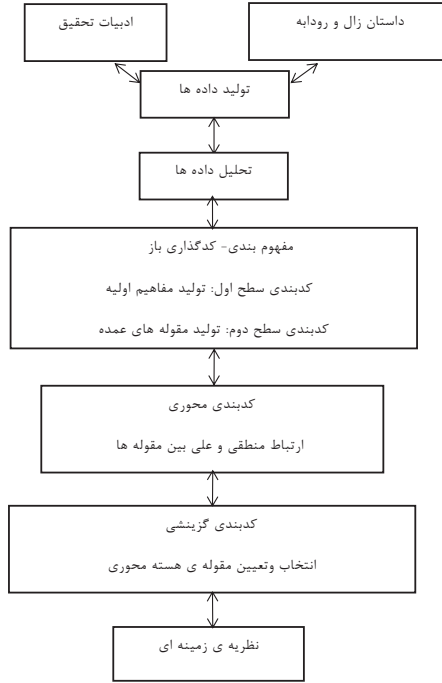
در پژوهش های کیفی، هدف پژوهشگر، به وجود آوردن اشکال جدیدی از دانستن (در زمینه های شناخت دیگران و پدیده ها و توسعه ی این شناخت) است تا پایگاهی از دانش ایجاد شود (مک لود، ۲۰۰۲ به نقل از هومن، ۱۳۸۵، ۹).

در فن نظریه ی زمینه ای، محقق بر اساس نظریه ی عملیاتی درباره ی روابط نسبتاً پایدار داده ها (متن)، که یا از قبل وجود داشته است یا خود آن را پدید آورده است، به داده ها به منزله ی نمادهای شناخته شده می نگرد و از روی آن ها، درباره ی جنبه ی خاصی از متن به استنباط هایی نوین و بکر می پردازد (بارنی گلاسر و آنزلم، ۱۹۶۷، نقل از محمدپور، ۱۳۹۰، ۳۱۳). در ابتدا، محقق در کدبندی باز که دارای ۲ زیر مرحله است؛ به هر واحد مورد نظر، یک کد (مفهوم، نام، برجسب) متصل می نماید (کدبندی سطح اول). سپس با مرتب کردن کدها و تمرکز روی مفاهیمی که در سطح اول تولید کرده است، مقوله های عمده را تولید و استخراج می نماید (کدبندی سطح دوم). سپس، مقوله ها را به صورت یک شبکه در ارتباط با هم قرار می دهد (کدبندی محوری) و در آخرین مرحله، با کنار یکدیگر قرار دادن منطقی مفاهیم کدبندی شده، مقوله ی هسته را انتخاب نموده، فرآیند نظریه سازی زمینه ای را به اتمام می رساند (محمدپور، ۱۳۹۰، ۳۳۵).

نظریه ی زمینه ای از نظر پارادایمی و نظری بر اصول پارادایمی پارادایم تفسیرگرایی اجتماعی استوار است (محمدپور، ۱۳۹۰، ۳۱۶). نه دانش عامه و نه قوانین اثباتی قادر به پاسخ-گویی به همه ی سوال های ممکن نیست. در پارادایم تفسیری، انسان محور اصلی و منبع تولید همه-ی اشکال دانش است و لذا دانش چیزی جز اشکال منظم شده و باز تفسیر شده ی دانش عامه نیست. این نوع تبیین بر توصیف یا تصویری عمیق از یک پدیده با جزئیات ویژه تکیه دارد و دارای ماهیت داده محور، تجربی-تجربیدی، استفهامی، غیر فرضیه ای و فاقد تعمیم تحلیلی است (پاتون، ۲۰۰۲، نقل از محمدپور، ۱۳۹۰، ۳۱۹).

۳-۱- روش اجرا

به منظور کشف الگوی شخصیتی خردمند در شاهنامه ی فردوسی و واکاوی ابعاد پدیدار گشته ی آن، دسته ابیاتی که به آشکار کردن شخصیت افراد مورد نظر اشاره می کرد (سخنان، اندیشه ها، نظر دیگران و ...)، مورد توجه قرار گرفت. ابتدا، داده ها بر حسب معنایشان مورد توجه قرار گرفتند، مفهوم های مرتبط با هم، اعم از واژه یا رخداد (به صورت صریح یا ضمنی)، در یک کدگذاری باز ردیابی گردیدند. سپس مفاهیم مشخص شده ی مرتبط با هم، در کنار هم قرار داده شدند و در مرحله ی دوم، مقوله های آشکار شده در جداولی واژه گزینی و تعریف گردیدند (جداول ۴ تا ۱). در نهایت نیز با کدبندی محوری مقوله ها و کدبندی گزینشی، نظریه ی هویدا گشته، بیان گردید.

مدل ۱. الگوی دنبال شده در فن نظریه ی زمین های [محمدپور، ۱۳۹۰، ۳۲۱].

جدول ۱: کدبندی اولیه (آزاد) یا سطح اول با واحد یک بیت یا چند بیت مرتبط با زال

ردیف	شماره ابیات	مفهوم یا کد اولیه	تعداد
۱	۱۶۰۰/۱۵۹۰/۱۵۱۵/۲۹۸-۲۹۹/۲۹۷	استقبال گرم کردن.	۵
۲	۷۴/۷۳۹/۶۶۹/۶۵۵/۶۵۴/۶۵۳/۶۵۲/۶۵۱/۵۷۲/۵۴۹/۵۴۶/۳۳۵/۳۰۳/۱۳۳ /۱۵۱۵/۱۳۵۴/۱۳۵۳/۱۰۰۲/۱۰۰۱/۱۰۰۰/۹۹۹/۹۹۸/۵	تعریف و تمجید کردن.	۲۲
۳	۱۶۳۰/۱۵۸۰/۱۴۴۵/۱۴۳۶/۵۹۴/۴۵۳-۴۵۴/۳۶۳/۲۹۸/۲۸۷/۱۴۱	گشاده رو بودن.	۱۰
۴	۱۳۵۳/۷۴۵/۶۷۶/۶۷۵/۶۷۴/۶۶۹/۵۷۲/۵۴۹/۴۸۹/۴۱۸	مودبانه دیگران را خطاب کردن.	۱۱
۵	۱۶۱۲/۳۲۰/۳۰۰/۲۹۹	مهمان نوازی کردن.	۴
۶	۷۳۸/۶۸۰/۶۳۳/۵۱۰/۴۶۰-۴۶۱/۴۵۶-۴۵۷/۳۶۲/۳۲۲/۳۲۵	هدیه دادن.	۹

۱۳	با احترام با کسی رفتار کردن.	/۱۳۵۱/۱۳۰۸/۱۲۶۳/۱۲۴۸-۱۲۴۹ /۱۲۴۷/۹۹۶/۹۸۷/۹۸۵/۳۲۴/۳۲۰ /۱۵۹۲-۱۶۰۰/۱۴۳۵/۱۳۵۲	۷
۱۳	بیان محبت یا عشق	۵۸۶/۵۷۵-۵۷۶/۵۴۷-۵۴۸/۴۹۱/۳۰۳/۱۳۲ /۱۶۴۱/ ۶۷۹/۶۷۰-۶۷۲/۶۵۶/۶۲۱/۶۲۰/۶۱۷-۶۱۸/	۸
۲	پند نیکو دادن.	/۱۳۴۲-۱۳۴۳/۱۳۳۶	۹
۷	توجه داشتن به احساسات دیگران.	۱۶۳۰ /۱۵۵۲-۱۵۵۸/۷۴۶/۶۳۰/۶۲۲/۶۲۱/۵۵۸	۱۰
۱۱	عاشق و شیدا شدن.	۸۸۹/۷۴۰-۷۴۱/۴۹۸/۳۴۷/۳۴۱/۳۱۷/۳۱۶ /۱۴۳۱/۱۲۱۸ /۱۱۹۸/۱۱۱۰-۱۱۱۲/	۱۱
۷	دعا برای سلامتی و بهزیستی کسی کردن.	/۱۵۱۵/۹۹۸/۱۲۴۷/۹۹۷/۷۳۹/۶۵۱/۶۴۶	۱۲
۴۱	مورد علاقیمی دیگران بودن.	-۳۷۷/۳۶۹/۲۸۳/۲۷۱/۲۴۸/۲۴۶/۲۴۵/۲۴۲/۲۴۱/۲۰۰/۱۸۹/۱۷۹/۱۳۰ /۶۳۴/۵۸۰-۵۸۱/۵۶۲/۵۵۵/۵۴۰-۵۴۳/۴۹۵/ ۳۹۹-۴۰۰/۳۷۵ -۹۸۱/۸۹۴/۸۷۶ /۷۹۶/۷۸۶-۷۹۰/۷۷۹/۷۵۵/۷۳۱/۷۲۸/۶۳۵ /۱۳۹۲/۱۳۹۰/۱۲۶۴/۱۲۵۷/۱۲۴۸-۱۲۵۰/۱۲۰۹/۱۱۸۶/۹۸۷/۹۸۰ /۱۵۷۷/۱۵۱۶/۱۴۳۴	۱۳
۱	نگران سلامت کسی بودن.	/۱۵۱۰	۱۴
۱۶	اندام متناسب و زیبا داشتن.	۵۱۵/۵۱۴/۵۱۳/۴۸۰/۴۲۹/۳۶۳/۲۴۶/۱۷۷/۱۴۷/۱۴۴/۱۴۳/۸۷/۵۲/۵۱ /۵۶۳/۵۲۴/	۱۵
۱۸	صورت زیبا داشتن.	۵۱/۵۱۵/۴۸۱/۴۴۶/۳۶۴/۳۶۱/۳۶۰/۱۷۷/۱۴۸/۱۴۷/۱۴۴/۸۳/۵۲/۴۵/۴۴ /۱۳۸۸/۱۰۱۳/۵۲۴/۹	۱۶
۱۵	ظاهر آراسته و مرتب داشتن.	/۹۸۸/۵۸۲/۵۷۰/۵۱۸/۵۱۴/۵۱۳/۴۳۰/۴۲۹/۳۶۱/۲۷۵/۱۷۶/۱۷۵/۱۵۱ /۱۴۸۲/۱۴۶۴	۱۷
۵	فره ایزدی داشتن.	/۵۸۲/۵۶۹/۵۱۶/۱۸۰/۸۹	۱۸
۵	درخور پادشاهی بودن.	/۱۰۹۷/۱۰۱۶/۵۱۳/۴۳۳-۴۳۴/۱۴۶	۱۹
۲	آمادهی نبرد بودن.	/۹۷۸/۹۷۷	۲۰
۵	شجاع بودن.	/۹۹۱/۵۷۵/۴۴۸/۳۶۲/۱۸۰	۲۱
۲	به مقابلهی خطر رفتن.	/۱۰۲۵/۵۷۵	۲۲
۲	حرف خود را شجاعانه گفتن.	/۱۰۲۵-۱۰۲۶/۶۲۰	۲۳
۶	ثبات قدم داشتن.	/۱۲۱۵-۱۲۱۸/۱۱۱۷-۱۱۱۸ /۱۱۰۹/۱۰۲۵-۱۰۲۶/۹۷۷-۹۷۸/۵۷۶	۲۴

۶۸	هنر رزمآوری داشتن.	۴۲۵/۳۶۵/۳۶۴/۳۶۳/۳۶۱/۳۶۰/۳۰۴/۲۰۷ ۴۸/۴۷۷/۴۷۴/۴۷۱/۴۷۰/۵۶۷/۴۶۵/۴۶۴/۴۶۱/۴۵۴/۴۳۱/۴۳۰/۴۲۳ ۵/۵۸۲/۵۷۲/۵۵۹/۵۴۴/۵۳۷/۵۲۴/۵۱۸/۵۱۴/۵۰۶/۴۹۷/۴۹۳/۴۸۹/۰ /۷۹۸/۷۹۷/۷۸۶/۷۴۴/۷۴۳/۷۴۲/۶۸۰/۶۴۶/۶۳۶/۶۲۹/۵۹۲/۵۹۱/۸۸ -۱۳۶۴/۱۳۵۵/۱۳۵۱/۱۲۵۲/۱۲۴۴/۱۱۰۳/۱۰۹۷/۱۰۱۶/۱۰۱۵/۷۹۹ /۱۳۸۰ /۱۳۷۹/۱۳۷۸/۱۳۷۷/۱۳۷۳-۱۳۷۶/۱۳۷۰ /۱۳۶۵-۱۳۶۸/۱۳۶۲ /۱۶۰۳/۱۵۷۲/۱۴۵۳/۱۴۴۹/۱۳۹۱/۱۳۸۸	۲۵
۲	برای دانش ارزش قائل بودن.	/۱۳۳۶/۱۰۰۲	۲۶
۱۵	زیرک بودن.	۱۰۱۶/۷۹۸/۶۴۳/۶۴۲/۶۳۶/۶۳۴/۴۹۳/۴۶۵/۳۴۱/۲۸۰/۲۷۳/۲۰۷/۱۸۰ /۱۴۳۳/۱۳۸۸/	۲۷
۱۰	برنامه‌ریزی کردن.	-۶۸۳/۶۴۶/۶۲۹ /۵۹۲-۵۹۳/۵۵۰/۴۹۰/۴۵۵-۴۵۹/۴۲۱-۴۲۶ /۸۵۸/۷۴۲-۷۴۳/۶۸۱	۲۸
۲۴	تفکر کردن درباره‌ی دنیا و انسان.	-۶۱۱/۶۰۹/۶۰۸/۶۰۷/۶۰۶/۶۰۵/۶۰۴/۶۰۳/۶۰۲/۶۰۱/۶۰۰/۵۹۹ -۱۳۲۲ /۱۳۱۵-۱۳۱۶/۱۳۱۳-۱۳۱۴/۱۳۱۰-۱۳۱۲ /۶۱۲-۶۱۵/۶۱۰ -۱۳۳۹/۱۳۳۲-۱۳۳۵/۱۳۲۶-۱۳۳۱ /۱۳۲۵/۱۳۲۳-۱۳۲۴/۱۳۱۷ /۱۳۴۲-۱۳۴۳ /۱۳۴۰-۱۳۴۱ /۱۳۳۷	۲۹
۱	توصیه به دانشاندوزی کردن.	/۱۳۳۶	۳۰
۲	چاره‌جویی کردن برای حل مشکل.	/۱۵۱۱-۱۵۱۲/۴۲۱-۴۲۶	۳۱
۵	دانشجو بودن.	/۲۸۰/۲۷۹/۲۷۷-۲۷۸/۲۷۶/۲۷۰	۳۲
۱	دم را غنیمت شمردن.	/۲۸۵-۲۸۶	۳۳
۸	دور اندیش بودن.	/۸۵۸/۶۶۸/۶۲۱/۶۲۰/۴۵۸/۳۴۴/۳۲۹/۲۷۰	۳۴
۷	مشورت کردن.	/۶۷۴/ ۶۳۲/۶۲۵/۶۲۰-۶۲۱/۶۱۸/۵۹۲-۵۹۳/۲۷۸	۳۵
۶	دعا و نیایش کردن.	/۱۴۹۱/۵۸۷/۵۷۹/۵۷۷/۵۴۸/۵۴۷	۳۶
۲	راضی به تقدیر الهی بودن.	/۶۶۶-۶۶۷/۶۶۴-۶۶۵	۳۷
۱۳	ستودن پروردگار.	/۷۳۷/۶۵۰/۶۴۹/۶۴۸/۶۰۵/۶۰۴/۶۰۳/۶۰۲/۶۰۱/۶۰۰/۵۹۸/۵۹۵/۵۸۷/۵۷۷	۳۸
۴	شکر نعمت را به‌جای آوردن.	/۱۵۴۸/۱۴۹۱/۱۰۱۴/۷۳۷	۳۹
۵	یاد خدا کردن.	/۱۳۱۶/۶۶۴/۵۹۶/۵۹۵/۵۴۶	۴۰
۵	اطاعت خدا کردن.	/۱۰۱۴/۶۰۲/۵۹۹/۵۹۷/۵۹۶	۴۱
۸	احترام به والدین گذاشتن.	/۱۶۰۰/۱۵۵۲-۱۵۵۸ /۱۴۳۵/۱۰۲۲/۹۹۵/۹۹۳/۶۷۳/۳۳۰	۴۲
۲	اطاعت از پادشاه.	/۱۲۴۸-۱۲۴۹/۳۳۰	۴۳

۶	توجه به سنت و آیین.	۱۰۹۹/۵۷۱/۳۳۶/۳۳۱/۲۹۷/۲۸۳	۴۴
۹	توجه به سنت همسر گزینی و فرزنداوری.	۱۱۰۰/۱۰۱۸/۷۴۱/۶۷۷/۶۲۳-۶۲۴/۶۰۹-۶۱۵/۶۰۶/۵۷۹/۵۳۷	۴۵
۲	توجه به سنت قسم.	۱۰۱۸/۵۷۶	۴۶
۵	توجه به نام نیک.	۱۳۴۰/۱۰۳۲/۷۱۷/۳۴۴/۲۷۳	۴۷
۳	توجه به سنت دادگری.	۱۰۱۹/۱۰۰۴/۱۰۰۳	۴۸
۴۴۵			

جدول ۲: کدبندی سطح اول و سطح دوم (متمرکز)؛ جنبه مثبت شخصیت زال

توضیح	مقوله های عمده (کدبندی متمرکز)	مفاهیم (کدبندی اولیه)
این مقوله به دسته رفتار و گفتاری اشاره دارد که وقتی از فردی سر می زند، باعث حسنی خوشایند در دیگران می شود.	رعایت آداب معاشرت	۱- استقبال گرم کردن. ۲- تعریف و تمجید کردن. ۳- گشاده رو بودن. ۴- مودبانه دیگران را خطاب کردن. ۵- مهمان نوازی کردن. ۶- هدیه دادن. ۷- با احترام با کسی رفتار کردن.
این مقوله، به رفتاری از فرد اشاره دارد که نشان دهنده ی نوعدوستی اوست.	برای مردم ارزش قائل شدن.	۱- بیان محبت یا عشق. ۲- پند نیکو دادن. ۳- توجه داشتن به احساسات دیگران. ۴- دعا برای سلامتی و بهزیستی کسی کردن. ۵- عاشق و شیدا شدن. ۶- مورد علاقه ی دیگران بودن. ۷- نگران سلامتی کسی بودن.
برازندگی بیانگر ویژگی هایی است که باعث می شود فرد در نظر دیگران خوشایند و خوش منظر بنماید.	برازندگی	۱- اندام متناسب و زیبا داشتن. ۲- صورت زیبا داشتن. ۳- ظاهر آراسته و مرتب داشتن. ۴- فره ایزدی داشتن. ۵- درخور پادشاهی بودن.

<p>شجاعت داشتن بیانگر مفهومی است که به واسطه ی آن، فرد کاری را انجام می دهد که بقیه از انجام آن می هراسند.</p>	<p>شجاعت داشتن.</p>	<p>۱- آماده ی نبرد بودن. ۲- شجاع بودن. ۳- به مقابله ی خطر رفتن. ۴- ثبات قدم داشتن. ۵- حرف خود را شجاعانه گفتن. ۶- هنر رزم آوری داشتن.</p>
<p>فرد به واسطه ی داشتن این ویژگی، مشکلاتی را به انجام می رساند که از چشم دیگران، سخت یا ناممکن می نماید.</p>	<p>دارای رای و اندیشه بودن.</p>	<p>۱- برای دانش ارزش قائل شدن. ۲- زیرک بودن. ۳- برنامه ریزی کردن. ۴- تفکر کردن درباره ی دنیا و انسان. ۵- توصیه به دانش اندوزی کردن. ۶- چاره جویی کردن برای حل مشکل. ۷- دانشجو بودن. ۸- دم را غنیمت شمردن. ۹- دور اندیش بودن. ۱۰- مشورت کردن.</p>
<p>خسرو پرستی بیانگر باور فرد به جهان آفرین است.</p>	<p>خسرو پرستی.</p>	<p>۱- دعا و نیایش کردن. ۲- راضی بودن به تقدیر الهی. ۳- ستودن پروردگار. ۴- شکر نعمت را به جای آوردن. ۵- یاد خدا کردن. ۶- اطاعت خدا کردن.</p>
<p>این مقوله آشکار می کند که فرد خود را ملزم به رعایت ارزش های جامعه می داند.</p>	<p>رعایت سنت ها را کردن.</p>	<p>۱- احترام به والدین گذاشتن. ۲- اطاعت از پادشاه. ۳- توجه به سنت و آیین. ۴- توجه به سنت همسر گزینی و فرزندآوری. ۵- توجه به سنت قسم. ۶- توجه به سنت دادگری. ۷- توجه به نام نیک.</p>

جدول ۳: کدبندی اولیه (آزاد) یا سطح اول یا واحد یک بیت یا چند بیت مرتبط با سیندخت

ردیف	شماره ابیات	مفهوم یا کد اولیه	تعداد
۱	۱۴۷۰-۱۴۷۲/۳۵۵-۳۵۶	استقبال گرم کردن.	۲
۲	۸۷۱/۸۶۵/۸۵۴/۸۴۸/۷۹۸/۷۹۷/۷۷۷/۷۷۵ / ۱۱۷۶/۱۱۶۲/۱۱۵۹/۱۱۵۸/۱۱۵۷/۱۱۳۲ / /۱۴۷۵/۱۲۳۴ /۱۲۲۲/۱۱۸۸/۱۱۸۱/۱۱۷۹/۱۱۷۸/۱۱۷۷	تعریف و تمجید کردن.	۲۲
۳	۱۴۹۱/۱۴۷۵/۱۲۳۰/۱۱۷۱/۸۷۲/۳۵۹/۳۵۵	گشاده رو بودن.	۷
۴	۱۴۴۲/۱۲۳۴/۱۲۲۶/۱۲۲۱-۱۲۲۲	دعوت کردن.	۴
۵	۱۱۳۸/۱۱۳۲/۸۷۱/۸۵۴/۸۳۵/۷۷۵/۳۵۶ / /۱۲۲۱/۱۱۹۷/۱۱۸۸/۱۱۷۶	مودبانه دیگران را خطاب کردن.	۱۱
۶	/۱۲۲۳	مهماننوازی کردن.	۱
۷	-۱۱۹۳ / ۱۱۶۳-۱۱۶۴/۱۱۴۳-۱۱۵۳/۸۰۲ / /۱۵۴۸/۱۱۹۱	هدیه دادن.	۵
۸	/۱۱۹۶/۱۱۷۲-۱۱۷۵/۱۱۶۲/۱۱۲۵/۸۷۰ / /۱۴۷۰-۱۴۷۲/۱۲۳۳/۱۲۳۲	با احترام با کسی رفتار کردن.	۸
۹	/۱۵۳۹/۱۵۰۸/۱۵۰ /۱۸۶۵/۸۵۵/۷۷۷/۷۶	بیان محبت یا عشق.	۷
۱۰	-۱۱۸۳/۱۱۳۸ /۱۱۲۸-۱۱۲۹/۱۱۲۷/۸۴۷/۸۳۰/۷۷۷ / /۱۴۱۲/۱۴۱۱/۱۱۸۲	پند نیکو دادن.	۹
۱۱	/۱۴۱۰/۱۲۲۵-۱۲۲۶/۱۱۹۸/۸۷۴/۸۴۸/۸۳۰	توجه داشتن به احساسات دیگران.	۶
۱۲	/۱۲۰۰/۱۱۶۲/۳۵۶	دعا برای سلامتی و بهزیستی کسی کردن.	۳
۱۳	/۱۱۳۴/۸۷۳	کمک به دیگران برای حل مشکلات شان.	۲
۱۴	/۸۰۸/۸۰۷/۷۸۲/۷۵۷/۳۵۹ / ۱۲۳۱/۱۲۲۹/۱۲۱۰/۱۱۳۵/۸۵۰ / /۱۵۱۱/۱۴۱۳-۱۴۱۴/۱۴۰۸/۱۴۰۵/۱۴۰۴/۱۲۴۱/	مورد علاقه و احترام دیگران بودن.	۱۶
۱۵	/۱۱۸۳/۱۱۸۰/۱۱۳۹-۱۱۴۰/۸۶۵/۸۶۳ / /۱۵۳۹/۱۵۰ /۱/۱۲۰۴	نگران سلامت کسی بودن.	۸
۱۶	/۱۲۰۶/۸۲۶/۸۱۲/۳۵۹	اندام متناسب و زیبا داشتن.	۴
۱۷	۱/۱۲۴۳/۱۲۰۶/۱۱۷۱/۸۷۲/۸۵۰/۸۲۶/۸۱۲/۸۰۸/۳۵۰ / /۵۰۸	صورت زیبا داشتن.	۱۰
۱۸	/۱۱۴۲/۳۵۱	ظاهر آراسته و مرتب داشتن.	۲
۱۹	/۱۱۵۴-۱۱۵۵/۷۶۹/۷۶۰	آماده ی نبرد بودن.	۳
۲۰	/۱۲۰۳/۱۱۳۲/۸۳۴	به مقابلهی خطر رفتن.	۳
۲۱	/۱۲۰۳/۱۱۳۴/۸۳۴	شجاع بودن.	۳

۳	حرف خود را شجاعانه گفتن.	/۱۲۰/۱۷۶۰/۷۵۹	۲۲
۲	هنر رزم آوری داشتن.	/۱۱۶۱/۱۱۵۵	۲۳
۷	برای دانش ارزش قائل بودن.	/۱۱۸۱ /۱۱۷۷/۱۱۷۶/۸۳۶-۸۳۷/۸۲۷/۸۲۵/۷۹۸	۲۴
۱۶	زیرک بودن.	/۷۸۴/۷۷۹/۷۷۱-۷۷۲/۷۶۹/۷۶۷/۷۶۵ -۱۱۹۰/۱۱۲۴/۸۵۸-۸۶۰/۸۵۷/۸۵۶/۸۱۲ /۱۴۳۸/۱۴۰۵/۱۲۲۴/۱۲۰۵/۱۱۸۹	۲۵
۹	برنامه ریزی کردن.	-۱۴۰۶/۱۲۳۶/۱۱۹۵/۱۱۶۳-۱۱۶۶/۱۱۵۶-۱۱۵۹/۸۲۵ /۱۴۷۰-۱۴۷۲/۱۴۱۶-۱۴۲۴/۱۴۰۷/۱۴۰۵	۲۶
۴	تفکر کردن درباره ی دنیا و انسان.	/۸۵۹/۸۲۳-۸۲۴/۸۱۵-۸۱۶/۸۱۰-۸۱۴	۲۷
۷	چاره جویی کردن برای حل مشکل.	۱۴۰۵/۱۲۳۹/۱۲۲۶/۱۱۲۳/۱۱۲۳/۸۶۶/۸۲۹	۲۸
۵	دور اندیش بودن.	/۱۱۸۹-۹۰ /۸۶۳/۸۶۰/۸۰۲-۸۰۴/۸۰۰-۸۰۱	۲۹
۱	مشورت کردن.	/۸۲۹	۳۰
۲	ستودن پروردگار.	/۱۵۴۸/۱۱۸۲	۳۱
۱	شکر نعمت را به جای آوردن.	/۱۴۹۱	۳۲
۳	یاد خدا کردن.	/۱۴۹۱/۱۱۹۹/۱۱۸۲	۳۳
۱	اطاعت از پادشاه کردن.	/۱۲۰۰	۳۴
۵	توجه به سنت و آیین.	/۱۴۱۴/۱۲۰۲/۱۱۷۸/۸۷۱/۳۵۸	۳۵
۶	توجه به سنت همسر گزینی و فرزندآوری.	/۱۴۴۳ /۱۴۰۵/۱۱۹۸/۱۱۹۷/۷۹۶/۶۲۱	۳۶
۵	توجه به سنت قسم.	/۱۴۳۹/۱۸۹ /۱۱۴۰-۱۱۴۱/۸۶۶-۸۶۷/۸۶۴	۳۷
۲	توجه به سنت دادگری.	/۱۲۰۴/۱۱۸۰	۳۸
۲	توجه داشتن به نام نیک.	/۸۰۳/۷۸۱	۳۹
۲۱۷			

جدول ۴: کدبندی سطح اول و سطح دوم (متمرکز): جنبه مثبت شخصیت سپندخت

توضیح	مقوله های عمده (کدبندی متمرکز)	مفاهیم (کدبندی اولیه)
این مقوله به دسته رفتار و گفتاری اشاره دارد که وقتی از فردی سر می زند، باعث حسی خوشایند در دیگران می شود.	رعایت آداب معاشرت	۱- استقبال گرم کردن. ۲- تعریف و تمجید کردن. ۳- گشاده رو بودن. ۴- دعوت کردن. ۵- مودبانه دیگران را خطاب کردن. ۶- مهمان نوازی کردن. ۷- هدیه دادن. ۸- با احترام با کسی رفتار کردن.
این مقوله، به رفتاری از فرد اشاره دارد که نشان دهنده ی نوع دوستی اوست.	برای مردم ارزش قائل شدن	۱- بیان محبت یا عشق. ۲- پند نیکو دادن. ۳- توجه داشتن به احساسات دیگران. ۴- دعا برای سلامتی و بهزیستی کسی کردن. ۵- کمک به دیگران برای حل مشکلات شان. ۶- مورد علاقه و احترام دیگران بودن. ۷- نگران سلامتی کسی بودن.
برازندگی بیانگر ویژگی هایی است که باعث می شود فرد در چشم دیگران، خوش منظر و خوشایند بنماید.	برازندگی	۱- اندام متناسب و زیبا داشتن. ۲- صورت زیبا داشتن. ۳- ظاهر آراسته و مرتب داشتن.
شجاعت داشتن بیانگر مفهومی است که به واسطه ی آن، فرد کاری را انجام می دهد که بقیه از انجام آن می هراسند.	شجاعت داشتن	۱- آماده ی نبرد بودن. ۲- به مقابله ی خطر رفتن. ۳- شجاع بودن. ۴- حرف خود را شجاعانه گفتن. ۵- هنر رزم آوری داشتن.
فرد به واسطه ی داشتن این ویژگی، مشکلاتی را به انجام می رساند که از چشم دیگران، سخت یا ناممکن می نماید.	دارای رای و اندیشه بودن	۱- برای دانش ارزش قائل شدن. ۲- زیرک بودن. ۳- برنامه ریزی کردن. ۴- تفکر کردن درباره ی دنیا و انسان. ۵- چاره جویی کردن برای حل مشکل. ۶- دور اندیش بودن. ۷- مشورت کردن.

خسرو پرستی بیانگر باور فرد بهجهانآفرین است.	خسرو پرستی	۱- ستودن پروردگار. ۲- شکر نعمت را بهجای آوردن. ۳- یاد خدا کردن.
این مقوله آشکار میکند که فرد خود را ملزم به رعایت ارزشهای جامعه میدانند.	رعایت سنتها را کردن	۱- اطاعت از پادشاه کردن. ۲- توجه به سنت و آیین. ۳- توجه به سنت همسر گزینی و فرزندآوری. ۴- توجه به سنت قسم. ۵- توجه به سنت دادگری. ۶- توجه به نام نیک.

۲-۳- جامعه آماری و نمونه آماری

عنوان پژوهش حاضر، تحلیل کیفی شخصیت های شاهنامه ی فردوسی است. پس واحد جامعه، کتاب شاهنامه است. از آن جایی که واکاوی ویژگی های شخصیتی تمام اشخاص موجود در حدود شصت هزار بیت شاهنامه، از عهده ی یک نفر خارج بوده است؛ لذا با انتخاب یک نمونه و واکاوی ویژگی های شخصیتی شخصیت های انتخاب شده، پایه و الگویی برای پژوهش های بعدی معرفی گردیده است.

واحد نمونه گیری، داستان زال و رودابه در شاهنامه ی فردوسی است. متن مورد استناد در این نوشتار، نسخه ای از شاهنامه است که توسط عزیزالله جوینی (۱۳۸۸) از روی دست نویس موزه ملی فلورانس فراهم شده است و توسط موسسه انتشارات دانشگاه تهران در مجلدی جداگانه با عنوان داستان زال و رودابه به چاپ رسیده است. این متن رویدادهای میان زمان زاده شدن زال تا زمان به دنیا آمدن رستم زال را در ۱۶۰۳ بیت (ابیات ۳۹ تا ۱۶۴۲) روایت می کند.

واحد ثبت، شامل مضمون حاوی نشانه ها و دلالت های واقعی بر ویژگی های شخصیتی زال پهلوان و بانو سیندخت در شاهنامه است.

واحد زمینه، محدوده ای از داستان زال و رودابه است که واحدهای معنایی مرتبط با شخصیت افراد در آن محدوده شناسایی و تفسیر شده اند؛ که اغلب یک بیت یا ابیات پیش و پس از آن و گاهی نیز محدوده ای از کل یک قطعه مورد توجه قرار گرفته است.

۳-۳- پایایی و روایی

روایی را به صورت توافق بین آن چه به دست آمده و کیفیتی که قرار بود اندازه گیری شود،

تعریف کرده اند (سیف، ۱۳۹۱، ۵۲۶). پایایی تضمین می کند که نتایج تحلیل، معرف چیزی واقعی است که مستقل از ابزار یا فرد، به دست آمده اند (کریپندورف، ۱۹۸۰، ۱۷۵) و عمدتاً به ثبات و دقت نتایج حاصل از وسیله ی اندازه گیری اشاره دارد (سیف، ۱۳۹۱، ۵۵۸).

در فن نظریه ی زمینه ای، به هنگام کدگذاری باز، دقیقاً بیت به بیت داستان زال و رودابه مورد بررسی قرار گرفته است، پس دیگر مقوله ی اعتبار نمونه گیری مطرح نیست (کریپندورف، ۱۹۸۰، ۲۲۰). اما برای تعیین روایی معنایی، از نظر چند متخصص استفاده گردید؛ تا آنان با داوری های مستقل، تعیین نمایند که آیا انتخاب مفاهیم و تعاریف مقوله ها توسط نویسنده، بیانگر آن چیزی هستند که او بتواند به کمک آن ها، هدف پژوهش را محقق نماید. ضریب همبستگی ۹۰ درصد، نشان می دهد روایی محتوایی مقوله ها مورد تایید داوران بوده است.

۴- تحلیل داده ها

در این قسمت، یافته های حاصل از کدگذاری باز ابیات مرتبط با هر شخصیت، مفاهیم آشکار شده ی آن، مقوله های پدیدار گشته و توضیح هر مقوله، به طور جداگانه در قالب جداول ۱ تا ۴، ارائه گردیده است.

۴-۱- یافته های حاصل از کدگذاری ابیات مرتبط با شخصیت زال:

در مجموع، نویسنده ۴۴۵ بیت از ابیات داستان زال و رودابه را به نوعی در ارتباط با شخصیت مثبت زال تشخیص داد. سپس با کدگذاری آزاد این ابیات، ۴۸ مفهوم پدیدار گشتند که در نهایت در ۷ محور مقوله بندی شدند.

۴-۲- یافته های حاصل از کدگذاری ابیات مرتبط با شخصیت سیندخت:

در مجموع، پژوهشگر ۲۱۷ بیت از ابیات داستان زال و رودابه را به نوعی در ارتباط با شخصیت مثبت سیندخت تشخیص داد. با کدگذاری آزاد این ابیات، ۳۹ مفهوم پدیدار گشتند که در نهایت در ۷ محور مقوله بندی شدند.

۴-۳- یافته های حاصل از کدگذاری تمامی ابیات مرتبط با شخصیت زال و سیندخت:

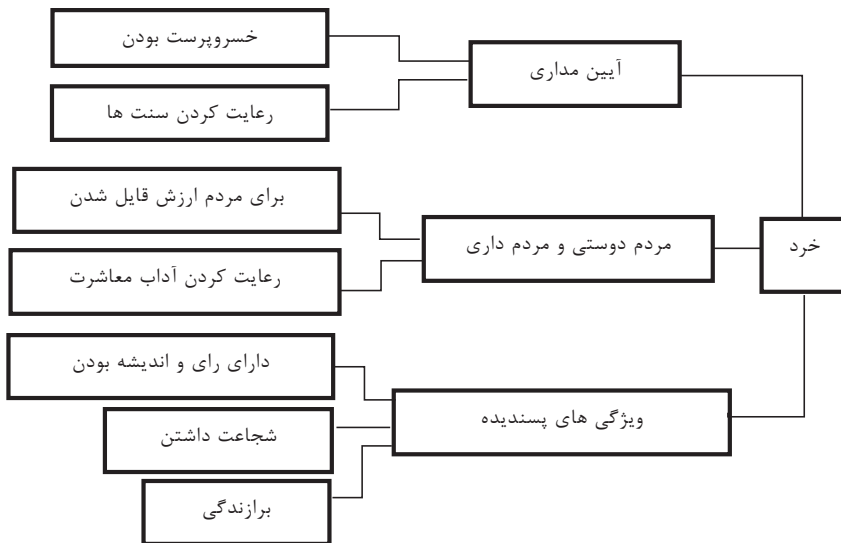
با مقایسه ی تمام یافته های حاصل از کدگذاری های ابیات مرتبط با دو شخصیت زال و سیندخت، ۷ مقوله ی مثبت مشترک، پدیدار می گردد: (۱) رعایت آداب معاشرت. (۲) برای مردم ارزش قائل شدن. (۳) برازندگی. (۴) شجاعت داشتن. (۵) دارای رای و اندیشه بودن. (۶) خسرو

پرستی. ۷) رعایت سنت ها را کردن.

۵- نتیجه گیری

با توجه به داده های به دست آمده از فن نظریه ی زمینه ای و مقوله های پدیدار شده، می توان نتیجه گرفت که زال خردمند و سیندخت خردمند هر دو خداپرست هستند و برای دیگران قائل به ارزش می باشند. آن ها شجاع، مودب و برازنده اند؛ به هنجارها و اصول اخلاقی متعهد هستند و کارها را با تکیه بر رای و اندیشه به پیش می برند.

نویسنده در کدبندی محوری و گزینشی به این نتیجه رسید که می توان مقوله های حاصل را به صورت ماتریس زیر در ارتباط با هم قرار داد:

مدل ۲: مدل زمینه ای درک الگوی شخصیتی پدیدار گشته با تکیه بر مقوله ی خرد

بر طبق ماتریس فوق می توان گفت: لایه ی زیرین مقوله های آیین مداری، مردم داری و ویژگی های پسندیده ی فردی، خرد است و ۷ مقوله ی هویدا شده در کدبندی سطح اول و دوم، محورهایی منطقی را با آن شکل می دهند.

انسان خردمند، آیین مدار، مردم دوست و دارای خصوصیت‌های پسندیده‌ی فردی و اجتماعی است. وقتی فردی از دریچه‌ی خرد به جهان بنگرد، جهان را آفریده‌ی خالقی یگانه و هدفمند می‌بیند که لایق ستایش است. او تمام آفریده‌های چنین خالقی، به ویژه انسان، را آن چنان ارزشمند می‌بیند که مردم دوستی از ویژگی‌های شخصیتی او می‌گردد. انسان خردمند برای خود نیز ارزش بسیار زیادی قائل است و سعی می‌نماید که به صفات پسندیده‌ای از جمله عقل، شجاعت، برازندگی و ... آراسته گردد.

با توجه به آن چه بیان گردید، پژوهشگر، الگوی شخصیتی آشکار شده را تیپ شخصیتی خردگرا نام گذاری کرده و ویژگی‌های تیپ خردگرا را به صورت زیر بیان می‌نماید:

۵-۱- تیپ خردگرا

خردگرایان به وجود خداوند یکتا اعتقاد دارند و او را می‌ستایند. آنان بسیار نوع دوست و مشتاق یاری رساندن به دیگر انسان‌ها هستند. فرد خردگرا در روابطش، همواره جانب ادب را نگاه می‌دارد و دیگران از معاشرت با او لذت می‌برند یا حداقل، آزرده خاطر نمی‌گردند. رعایت کردن قوانین و هنجارها، متعهد بودن به اصول اخلاقی بودن، شجاعت داشتن، برازنده بودن و اندیشه کردن قبل از عمل نیز از دیگر ویژگی‌های فرد خردگرا است. و هر اندازه این ویژگی‌ها در فردی پررنگ تر باشد، او به خردمندی نزدیک تر می‌باشد.

مطالعاتی از این نمونه، با وجود کمبود پژوهش‌های داخلی و عدم مقایسه و ارزیابی نتایج، آشکار می‌نماید که الگوی ارائه شده در شاهنامه، می‌تواند دارای کارکرد فردی و اجتماعی بالایی باشد. تیپ خردمند با توجه به ابعاد ۷ گانه‌ای که برای آن آشکار گردید، الگویی قابل اعتنا است که شایسته است مورد توجه خاص قرار گیرد. این تیپ شخصیتی بر خلاف بسیاری از الگوهای ارائه شده‌ی فرهنگ غرب که عموماً بر مفاهیم اومانستی و فردگرایی بنا شده است، دارای ویژگی‌های توحیدی و اجتماعی است. فرهنگ ایرانی بر پایه‌های دینی توحیدی و اندیشه‌ای کهن، که در آن احترام به هم‌نوع و حسن خلق و صفات، جایگاهی خاص دارد، بنا شده است؛ و تیپ خردگرا به دلیل انطباق کامل ویژگی‌های برشمرده شده برای آن با بن‌مایه‌های فرهنگ ایرانی، می‌تواند به عنوان یک تیپ شخصیتی ایده‌آل به جوانان ایرانی معرفی گردد.

نویسنده پیشنهاد می‌نماید با گنجاندن ماده‌درس‌هایی با محوریت آموزش خرد در مدارس (مانند آموزش آداب معاشرت، آموزش سنن و چگونگی و چرایی احترام به آن، آموزش آگاهانه‌ی یکتاپرستی، آموزش قایل شدن احترام برای خود و دیگران و ...) و نیز ساخت انیمیشن‌ها و فیلم‌های فاخر برای تبلیغ در رسانه‌های جمعی و برگزاری نشست‌های علمی، بر معرفی الگوی

خردگرایی و تاثیر ارتباط آن با دیگر ویژگی های روانی تاکید شود. همچنین پیشنهاد می شود تا پرسش نامه ای جهت تشخیص و نمره گذاری خردگرایی افراد تدوین گردد و از این طریق پژوهش‌هایی کمی و کیفی هدفمند در مورد ارتباط میان ویژگی های روانی افراد و نمره ی کسب شده توسط آنان در تیپ شخصیتی خردگرا انجام گیرد تا نظریه های دیگری آشکار و تبیین گردد.

نویسنده بر این باور است که الگوهای شخصیتی متعددی در ادبیات کهن ایران زمین به ویژه در شاهنامه ی فردوسی، ارائه شده است. شایسته است با انجام پژوهش های کیفی متعدد و ترجیحا گروهی، درباره ی دیگر اسطوره های شاهنامه ۱، ابعاد این تیپ های شخصیتی را آشکار نمود.

۱. نویسنده در پایان نامه ی خود با پژوهش کیفی بر روی دیگر شخصیت های خردمند داستان زال و رودابه (منوچهر، سام و مهرباب) به نتایج مشابهی دست یافته است.

مراجع

- [۱] امرایی، مجید (۱۳۸۲)؛ شناخت شخصیت های شاهنامه از کیومرث تا شغاد، تهران: آزان.
- [۲] ایزدی، سیروس (۱۳۵۴)؛ روان شناسی شخصیت از دیدگاه مکاتب، تهران: دانشگاه تهران.
- [۳] بابا خانی، مصطفی (۱۳۹۳)؛ کاربرد کهن الگو در شاهنامه، تهران: جامی.
- [۴] بستان، زهرا (۱۳۹۱)؛ «تحلیل محتوای هویت ایرانی در داستان سیاوش شاهنامه ی فردوسی، فصلنامه مطالعات ملی ۴۹»، سال سیزدهم، شماره ۱، صص ۱۰۹-۸۷.
- [۵] پروین، لارنس ای (۱۳۷۴)؛ روان شناسی شخصیت، مترجم: محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
- [۶] حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۹)؛ هویت و جهانی شدن، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- [۷] راس، آلن (۱۳۷۵)؛ روان شناسی شخصیت، مترجم: سیاوش جمالفر، تهران: نشر روان.
- [۸] سیاسی، علی اکبر (۱۳۶۷)؛ نظریه های شخصیت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- [۹] سیف، علی اکبر (۱۳۹۱)؛ اندازه گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی، تهران: نشر دوران.
- [۱۰] شعار، جعفر. انوری، حسن (۱۳۸۴)؛ غمنامه رستم و سهراب، تهران: نشر قطره.
- [۱۱] شولتز، دوان (۱۳۷۸)؛ نظریه های شخصیت، مترجم: کریمی و همکاران، تهران: نشر ارسباران.
- [۱۲] فردوسی، ابوالقاسم (قرن ۴ هجری قمری)؛ شاهنامه، زال و رودابه، زال و رودابه از دست نویس موزه فلورانس (۶۱۴) گزارش واژگان دشوار و برگردان همه ابیات به فارسی روان، به قلم عزیز الله جوینی، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات (۱۳۸۸).
- [۱۳] کریپندورف، کلوس (۱۳۵۹)؛ تحلیل محتوا مبانی روش شناسی، مترجم: هوشنگ نایبی، تهران: نشر نی.
- [۱۴] کریمی، یوسف (۱۳۸۰)؛ روان شناسی شخصیت، تهران: موسسه نشر.
- [۱۵] محمدپور، احمد (۱۳۹۰)؛ روش تحقیق کیفی ضد روش، تهران: انتشارات جامعه شناسان.
- [۱۶] مختاری، محمد (۱۳۶۹)؛ اسطوره زال، تهران: آگاه.
- [۱۷] هارلوک، الیزابت بی (۱۳۸۱)؛ روان شناسی شخصیت، مترجم: پرویز شریفی درآمدی و محبوبه حاج نوروزی، تهران: آوای نور.
- [۱۸] هومن، حیدرعلی (۱۳۸۵)؛ راهنمای عملی پژوهش کیفی، تهران: سمت.